

نقش انقلاب اسلامی در فرآیند تاریخی گسترش تشیع در نیجریه

حسن فدایی

مقدمه

کشور نیجریه با بیش از ۲۱۵ میلیون نفر جمعیت^۱ و منابع سرشار زیرزمینی به ویژه نفت یکی از مهم‌ترین کشورهای قاره آفریقا به شمار می‌رود. موقعیت نیجریه در غرب آفریقا و در مجاورت اقیانوس اطلس و دسترسی به آب‌های آزاد از دیگر امتیازات این سرزمین است. با آن که این سرزمین دارای ثروت فراوانی است اما مردمانش غرق در فقر و نداری هستند.^۲ مردم نیجریه علاوه بر فقر مالی، دچار فقر امنیت نیز می‌باشند.^۳ کمتر روزی می‌گذرد که در نقطه‌ای از نیجریه امنیت مردم به مخاطره نیفتد؛ برای مثال روزی به وسیله بوکو حرام، روزی راهزنان، در اوقاتی درگیری‌های قومی و مذهبی و نیز اقدامات انتقام‌جویان دلتای نیجر و...

1. Website World Ometer, Nigeria Population (LIVE), 2022, www.worldometers.info/world-population/nigeria-population/

۲. خبرگزاری فارس، «وابستگی به نفت نیجریه را به خاک سیاه نشاناند / بزرگ‌ترین تولیدکننده نفت آفریقا پایتخت فقر جهان شد»، بهمن ۱۳۹۸: <http://fna.ir/df0c7j>

۳. وب‌سایت خبرگزاری تسنیم، «۲۰ کشور خطرناک جهان در سال ۲۰۱۹ را بشناسید!»، شهریور ۱۳۹۸: <https://tn.ai/2100989>

نیجریه کشوری است که گذشته‌اش با نام و عنوان نیجریه گره نخورده است و سال ۱۹۱۴ میلادی روز تولد عنوان «نیجریه» برای این کشور است؛ یعنی مردم جهان چیزی کمتر از ۱۱۰ سال است با عنوان نیجریه برای این سرزمین آشنا شده‌اند.^۱ اقوام هوسا، یوروبا و ایبو از جمله اقوام مهم، تأثیر گذار و دارای جمعیت بالا در نیجریه می‌باشند.^۲ بیش از ۶۰ درصد از جمعیت فعلی نیجریه را مسلمانان تشکیل می‌دهند و بقیه عمدتاً مسیحیان و درصد بسیار پایینی نیز آنیمیست می‌باشند.^۳ لازم به ذکر است اکثر مسلمانان این کشور اهل سنت و مالکی مذهب هستند. فرقی صوفیه از جمله تیجانیه نفوذ ویژه‌ای در بین مسلمانان دارند. سال ۱۹۶۰ میلادی سال استقلال نیجریه است؛ سالی که بعد از سال‌ها استعمار و استثمار بریتانیا، نیجریه به استقلال رسید.^۴ ساختار حکومتی نیجریه به مانند کشورهای دیگر از سه قوه مجریه، مقننه و قضاییه تشکیل شده است. نیجریه از ۳۶ ایالت و یک مرکز فدرال تشکیل شده است؛ به همین دلیل نام رسمی آن کشور جمهوری فدرال نیجریه می‌باشد.

در کنار همه اتفاقاتی که در یک سده اخیر در نیجریه از جمله مسئله استعمار، استقلال، کودتاهای متعدد برای به دست آوردن قدرت، ظهور فرقه بوکو حرام و... رخ داده است، ما شاهد یک انقلاب مذهبی در بخش قابل توجهی از مسلمانان نیجریه هستیم. تغییر مذهب از تسنن مالکی به تشیع اثنی عشری در نیجریه واقعه‌ای در خور تأمل و توجه است. تشیع در نیجریه تا چند دهه اخیر مُعَرَّف و مُعَرَّف نداشت و مسلمانان آن کشور با واژه شیعه و تشیع بیگانه بودند. اگر شناختی هم بود شناختی همراه با بدبینی به تشیع بود. بنابر اطلاعات به دست آمده جمعیت کنونی شیعیان را باید عددی در حدود بیست میلیون نفر فرض کنیم؛ که این عدد در مقایسه با جمعیت تقریباً صفر شیعیان در سال ۱۹۷۹ میلادی (۱۳۵۷ شمسی) هیچ هم‌خوانی ندارد. لذا این رخداد مذهبی بزرگ جای بسی مطالعه و پژوهش دارد. البته گسترش تشیع در نیجریه را می‌توان از جهات متعددی هم چون جهات سیاسی، فرهنگی و اجتماعی مورد بحث و بررسی قرار داد. اما در کنار بررسی جهات فوق، نباید از بحث بسیار مهم فرآیند تاریخی این اتفاق غافل شد. در این زمانه تحریف‌ها، تقلیب‌ها و جنگ روایت‌ها، عدم ثبت صحیح و دقیق رخدادها، موجب تحریف و تقلیب در بیان روند تاریخی گسترش تشیع در نیجریه از سوی بدخواهان خواهد شد. آنچه این گمانه را تقویت می‌کند نقش

۱. رسول خیراندیش و سیاوش شایان، ریشه‌یابی نام و پرچم کشورها، تهران، کویر، ۱۳۷۰، ص ۲۳۴-۲۳۳.

۲. وب‌سایت سفارت جمهوری اسلامی ایران - ابوجا. «نگاهی به جمهوری فدرال نیجریه»: <https://abuja.mfa.ir/portal/GeneralCategoryServices/6651>

۳. محمدحسن مزروعی، «اسلام در نیجریه»، کیهان فرهنگی، ش ۳۷، فروردین ۱۳۶۶، ص ۱۷.

۴. یونس محمدثانی، نقش اسلام در ایجاد ثبات سیاسی در نیجریه، قم، دانشگاه باقرالعلوم (ع)، ۱۳۸۷، ص ۴۳.

ویژه‌ای است که به اذعان شیعیان فعلی نیجریه، انقلاب اسلامی ایران در این زمینه داشته است. چرا که جریان تحریف، تقلیب و سردمداران استکبار از همان ابتدا در صدد انکار یا تحقیر دستاوردهای انقلاب اسلامی بوده‌اند؛ که بر همین اساس و بر اساس امر حکیمانه رهبر فرزانه انقلاب اسلامی حضرت آیت‌الله العظمی امام خامنه‌ای (مدظله العالی) نسبت به لزوم جهاد تبیین، واکاوی دقیق و مستند فرآیند تاریخی گسترش تشیع در نیجریه و نقش انقلاب اسلامی در آن ضرورتی اجتناب‌ناپذیر است؛ مگر نه این است که تاریخ‌نگاری، اولویت اصلی جهاد تبیین می‌باشد.^۱ در ضمن، بررسی این مسئله و اثبات محتمل نقش انقلاب اسلامی در گسترش تشیع در نیجریه، محتوایی بس گران‌بها جهت مقابله با ولایتی‌های پرمدعی «فقط خود شیعه‌پندار» خواهد بود!!

ما در این پژوهش بنا داریم فرآیند تاریخی گسترش تشیع در نیجریه و نقش انقلاب اسلامی در آن را بررسی کنیم؛ که البته از این رهگذر به زمینه‌های تاریخی، مبدأ تاریخی آشنایی با تشیع و نقش انقلاب اسلامی و دوران گسترش تشیع در نیجریه پرداخته‌ایم. با اینکه کارهای ارزشمندی در مورد شیعیان نیجریه انجام شده است اما تاکنون کاری با عنوان انتخابی این پژوهش انجام نشده که این مسئله جهت اهمیت انجام این پژوهش، نشان دیگری است.

فرآیند تاریخی گسترش تشیع در نیجریه

مرحله اول: زمینه‌های گسترش تشیع در نیجریه

الف: انقلاب اسلامی عثمان دان فودیو (خلافت اسلامی سوکوتو)

تاریخ سرزمین فعلی نیجریه به ویژه مناطق مسلمان‌نشین شمال، در حدود دویست سال قبل شاهد یک حرکت اسلامی به رهبری شخصی به نام عثمان دان فودیو بوده است؛ که این حرکت و خلافت برآمده از تلاش‌های شیخ عثمان، تأثیر ویژه‌ای بر مسلمانان آن زمان و مسلمانان آینده نیجریه داشته است. جهت آگاهی، جملاتی به اختصار از عثمان دان فودیو، انقلاب و خلافتش بیان می‌کنیم.

عثمان بن محمد مشهور به دان فودیو در یک خانواده مذهبی در ناحیه گوئیر به دنیا آمد. پس از آن تحت تربیت دینی و علمی قرار گرفت، به صورتی که در بیست سالگی واعظ و

۱. وب‌سایت دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای، «اولویت اصلی جهاد تبیین، تاریخ‌نگاری است»، بهمن ۱۴۰۰: <https://khl.ink/f/49592>

معلمی توانا بود.^۱ شیخ عثمان فعالیت‌های تبلیغی دینی خود را حوالی سال ۱۷۷۶ میلادی (۱۱۵۵ شمسی) در سرزمین‌های شمالی نیجریه در مناطق هوسا زبان آغاز کرد. روستاها پایگاه تبلیغی او بودند. محبوبیت ویژه‌ای بین مردم پیدا و پس از اقبال مردم به وی، مرحله بعدی فعالیت‌های خود را آغاز کرد. امر به معروف و نهی از منکر خود را از پادشاهان و حکام محلی آغاز نموده و آنها را به اقامه عدل و قسط در میان مردم و عمل بر طبق موازین شرعی دعوت نمود. شرایط پیش آمده برای حکام خوش نیامده و در صدد قتل وی برآمدند که با ناکام ماندن آن به فکر تبعید عثمان برآمدند. در نهایت در سال ۱۸۰۴ میلادی (۱۱۸۴ شمسی) شیخ عثمان با پیروانش به سرزمین گودو هجرت کردند.^۲ شیخ عثمان در گودو به عنوان امام و «امیر المؤمنین» برگزیده شد. وی در آنجا با خواندن آیاتی از قرآن در زمینه جهاد و دفاع، مردم را به برانداختن سلاطین کفر و اقامه نظام عدل اسلامی فراخواند.^۳ مردم بر اساس کتاب خدا، سنت پیامبر و جهاد در راه خدا با او بیعت کردند که با این اتفاق مقدمات خلافت اسلامی سوکوتو فراهم آمد. شیخ و پیروانش مسلح شده و بعد از آموزش فنون نظامی به صورت گروه‌های مختلف و جدا به سرزمین‌های تحت حکومت پادشاهی گوویر حمله برده و ضرباتی بر آنها وارد ساختند.^۴ شیخ عثمان با همیاری و شجاعت مسلمانان و فولانی‌ها، در جنگی نابرابر، توانست در سال ۱۸۰۴ میلادی (۱۱۸۴ شمسی) پادشاهی گوویر را شکست دهد.^۵ شیخ عثمان در همان سال هجرت [۱۸۰۴ میلادی (۱۱۸۴ شمسی)] موفق شد با فتح سرزمین‌های مجاور، حکومتی را بر پایه کتاب خدا و سنت رسول خدا تأسیس نماید. شهر سوکوتو از شهرهای فعلی کشور نیجریه را به عنوان پایتخت و مرکز خلافت اسلامی قرار داد. بدین جهت خلافتش به نام خلافت اسلامی سوکوتو ثبت شده است. بخش بزرگی از سرزمین‌های شمالی سه کشور نیجریه، بنین و کامرون، جنوب کشور نیجر و شرق کشور بورکینافاسو سرزمین خلافت اسلامی سوکوتو را شکل می‌دادند. جمعیت عمده این مناطق از اقوام هوسا و فولانی تشکیل شده بود.^۶

مهم‌ترین دیدگاه‌های شیخ عثمان عبارت‌اند از: دعوت اسلامی، حرکت در راه خدا، ضرورت آموزش عامه مردم، مبارزه برای ایجاد ساختار جدید سیاسی از طریق جهاد،

۱. حبیب زمانی محجوب، «مهدویت در اندیشه عثمان دان فودیو»، مشرق موعود، س ۱۳، ش ۵۱، پاییز ۱۳۹۸، ص ۱۷۴-۱۷۳.

۲. محمدحسن مزروعی، همان، ص ۱۹-۱۸.

۳. رضا ادبی فیروزجائی و حبیب زمانی محجوب، شیعیان نیجریه، قم، زمزم هدایت، ۱۳۹۸، ص ۱۰۸.

۴. محمدحسن مزروعی، همان، ص ۱۹.

۵. رضا ادبی فیروزجائی و حبیب زمانی محجوب، همان، ص ۱۰۹.

۶. محمدحسن مزروعی، همان.

تاریخ سرزمین فعلی نیجریه به ویژه مناطق مسلمان‌نشین شمال، در حدود دو‌یست سال قبل شاهد یک حرکت اسلامی به رهبری شخصی به نام عثمان دان فودیو بوده است؛ که این حرکت و خلافت برآمده از تلاش‌های شیخ عثمان، تأثیر ویژه‌ای بر مسلمانان آن زمان و مسلمانان آینده نیجریه داشته است

برقراری حکومت خلیفه‌گری با هدف نزدیک شدن به جامعه پیامبر اسلام.^۱ طرح شیخ عثمان دان فودیو برای تأسیس حکومت اسلامی همانند طرح ولایت فقیه در تفکر شیعی بوده است. وی اعتقاد راسخ داشت که علمای دینی باید سرنوشت مسلمانان را به دست گیرند و به هدایت امور دنیوی و اخروی آنان پردازند و بر مسلمانان واجب است که با اعلم علما به عنوان

«امیر المؤمنین» برای اجرای قوانین اسلامی در جامعه بیعت نمایند.^۲ در امر خلافت شیخ عثمان، خلیفه و فرزندش محمد بلو به همراه برادرش عبدالله نایبان وی در دو منطقه برنو و گواندو محسوب می‌شدند. البته شیخ عثمان پس از تحقق دعوت و پیروزی جنبش از اداره امور دولت کنار رفت و به تدریس و تألیف روی آورد و فرزندانش ارکان دولت را تثبیت کردند و به تمشیت امور پرداختند.^۳

نتایج قیام شیخ عثمان عبارت‌اند از: تبدیل اسلام از صورت مذهبی اقلیتی به صورت دین رسمی دولتی، ایجاد وحدت مذهبی و فکری در منطقه و تبدیل منطقه به دارالاسلام، انتشار اسلام، الهام‌پذیری جنبش‌های فراوان از قیام شیخ عثمان مانند قیام احمد بن ابی‌بکر و قیام عمر بن سعید الفوتی، تقویت فرهنگ و تمدن اسلامی، افزایش چشم‌گیر سوادآموزی و رونق علم و دانش و...^۴

شیخ عثمان بعد از ۱۳ سال خلافت در سال ۱۸۱۷ میلادی (۱۱۹۷ شمسی) از دنیا رفت و مردم با فرزند او محمد بلو به عنوان «امیر المؤمنین» بیعت کردند. در زمان خلافت وی خلافت اسلامی سوکوتو توسعه یافت و سرزمین‌های جدیدی به خلافت پیوستند. محمد بلو پس از بیست سال خلافت در سال ۱۸۳۷ میلادی (۱۲۱۷ شمسی) وفات یافت. متأسفانه دوره انحطاط خلافت اسلامی سوکوتو از زمان او شروع شد. رشد روزافزون سرزمین‌های تحت سلطه، خوی توسعه‌طلبی برخی امرا و لشگریان، اشرافیت و دور شدن از اخلاق اسلامی از جمله عوامل انحطاط خلافت اسلامی سوکوتو بود. مردمی که ابتدا با عنوان «امیر المؤمنین»

۱. معصومه نصیری. جمهوری فدرال نیجریه؛ تاریخ، فرهنگ، سیاست و اقتصاد. تهران، علمی و فرهنگی، ۱۳۸۹، ص ۱۰۳.

۲. محمد حسن مزروعی، همان.

۳. رضا ادبی فیروزجائی و حبیب زمانی محجوب، همان.

۴. همان، ص ۱۱۱-۱۱۰.

شیخ عثمان در گودو به عنوان امام و «امیر المؤمنین» برگزیده شد. وی در آنجا با خواندن آیاتی از قرآن در زمینه جهاد و دفاع، مردم را به برانداختن سلاطین کفر و اقامه نظام عدل اسلامی فراخواند. مردم بر اساس کتاب خدا، سنت پیامبر و جهاد در راه خدا با او بیعت کردند که با این اتفاق مقدمات خلافت اسلامی سوکوتو فراهم آمد.

با او بیعت کرده بودند کار به جایی رسید که به جای این واژه از واژه سلطان استفاده می کردند. خلافت اسلامی سوکوتو به مرور در محتوا به سمت یک امپراتوری اشرافی حرکت می کرد. بعد از محمد بلو، ده نفر دیگر به خلافت رسیدند. انحطاط خلافت اسلامی به مرور زمان بیشتر و بیشتر شد و خلافت عملاً تبدیل به یک دستگاه امپراتوری گشت و ظلم و تعدی امرای بلاد، خاطر سلاطین گذشته را در ذهن مردم زنده می ساخت. در همین شرایط و در سال ۱۸۸۵ میلادی (۱۲۶۵ شمسی) انگلیس که از چندی پیش تلاش خود را برای نفوذ آغاز کرده بود طی قراردادی تحت پوشش نام کمپانی سلطنتی نیجر (و در واقع انگلیسی‌ها) از طریق یک قرارداد اقتصادی وارد سرزمین‌های تحت خلافت اسلامی شد. طبق این قرارداد، انگلیسی‌ها اجازه یافتند در سرتاسر سرزمین خلافت اسلامی به معامله بپردازند. در حقیقت این قرارداد مجوز ورود انگلیسی‌ها به سرزمین اسلامی برای اجرای نقشه‌های پلید استعماری‌شان بود.

طی قراردادهای دیگری در سال‌های ۱۸۹۰ و ۱۸۹۷ میلادی نفوذ انگلیسی‌ها بیشتر شد. ضعف و انحطاط درونی خلافت اسلامی سوکوتو از یک سو و توسعه طلبی دولت استعماری بریتانیا از سوی دیگر باعث شد در سال ۱۹۰۲ میلادی (۱۳۸۲ شمسی) طی حمله‌ای نظامی خلافت اسلامی سوکوتو از بین برود. خلافت اسلامی از سال ۱۸۰۴ شروع و تا ۱۹۰۲ میلادی به مدت ۹۸ سال برقرار بود.

ب: ظهور جوانان انقلابی و اسلام‌خواه

در سال ۱۹۵۴ میلادی (۱۳۳۴ شمسی) بعد از گذشت ۵۲ سال از انقراض خلافت اسلامی سوکوتو، تشکیلاتی با برکت به نام انجمن دانشجویان مسلمان در دانشگاه‌های جنوب نیجریه تأسیس شد^۱ که به فعالیت‌های دینی و اسلامی می‌پرداختند. به مرور، این تشکیلات در همه دانشگاه‌های کشور نیجریه گسترش یافت^۲ که از این رهگذر جوانانی انقلابی و اسلام‌خواه تربیت شدند. هدف از تشکیل انجمن دانشجویان مسلمان ایجاد حکومت اسلامی در نیجریه بود.^۳ این جوانان به وضوح در حسرت بازگشت به دوران حکومت اسلامی عثمان دان فودیو

۱. معصومه نصیری، همان، ص ۱۱۰.

۲. رضا ادبی فیروزجائی و حبیب زمانی محبوب، همان، ص ۱۲۷-۱۲۶.

۳. معصومه نصیری، همان.

بودند.

این جوانان از هر وسیله مشروعی که موجب می‌شد به هدفشان یعنی حاکمیت اسلام در نیجریه برسند، استفاده می‌کردند. اخوان المسلمین^۱ به عنوان یک تشکیلات انقلابی اسلام خواه مورد توجه جوانان انقلابی و اسلام خواه نیجریه قرار گرفت؛ لذا مطالعه آثار آنان از جمله آثار سید قطب و حسن البناء در دستور کار قرار گرفت. آدم موسی او کینی از فارغ التحصیلان جامعه المصطفی در قم می‌گوید:

ما قبلاً انقلاب عثمان دان فودیو را خوانده بودیم و سابقه انقلاب اسلامی در کشورمان وجود داشت. ما از قبل، انقلابی بودیم و دوست داشتیم حکومت اسلامی داشته باشیم و ما به دلیل اینکه این آرزو در دلمان بود، جست‌وجو کردیم ببینیم چه کسی مطابق با اهداف ما کار می‌کند، دیدیم اخوان المسلمین وجود دارد، با خودمان می‌گفتیم چه کسی هست که بتواند مثل عثمان دان فودیو انقلاب ایجاد کند. ابتدا فعالیت‌های اخوان المسلمین را در همان راستا می‌دیدیم. به همین دلیل به اخوان المسلمین گرایش پیدا کردیم. رفتیم به سراغ کتاب‌های آنها، کتاب‌های اخوان المسلمین را مطالعه کردیم. ما انگیزه مبارزه با طاغوت را در دل داشتیم.^۲

اعضای انجمن دانشجویان مسلمان، کتاب‌های حسن البناء، سید قطب، سعید حوی، امام محمد غزالی و دخترش زینب غزالی و دیگران را که بعضی از آنها به انگلیسی ترجمه شده بودند مطالعه می‌نمودند.^۳

ورود به مباحث سیاسی از سوی انجمن دانشجویان مسلمان به سال‌های ۱۹۷۶ و ۱۹۷۷ میلادی (۱۳۵۶ و ۱۳۵۷ شمسی) بازمی‌گردد؛ هنگامی که مبحث شریعت اسلامی در کمیته پیش‌نویس قانون اساسی مطرح شد. انجمن درباره قانون شریعت این گونه موضع گرفت:

ما خواهان اعمال کامل شریعت، به عنوان یک نظام حقوقی و شیوه زندگی

۱. اخوان المسلمین توسط حسن البناء در سال ۱۹۲۸ میلادی (۱۳۰۸ ش) با شعار (الله هدف ماست، رسول الله رهبر ماست، قرآن برنامه ماست، جهاد و تلاش کار ماست، شهادت آرزوی ما است) در مصر تأسیس شد. اهداف بنیان‌گذاران این جنبش - به ویژه حسن البناء - از یک سو بر ایجاد تحول در اعتقادات اسلامی مسلمانان و بالأخص مصریان از حالتی ایستا و بی‌تحرکی، به سمت پویایی و حاکمیت تعالیم شریعت بر زندگی اجتماعی و سیاسی مصر و از سوی دیگر بر یگانگی مسلمانان در برابر استعمارگران غرب که کشورهای اسلامی را مورد تجاوز قرار داده بودند، دور می‌زد. اخوان المسلمین یک گروه سلفی معتدل تقریبی با رویکرد سیاسی است؛ یعنی به دنبال حکومت اسلامی است. («پیدایش اخوان المسلمین»، مطالعات قرآنی‌نامه جامعه، ش ۱۰۶، مهر و آبان ۱۳۹۶، ص ۸۰-۷۸)

۲. مصاحبه با آدم موسی او کینی، طلبه نیجریه‌ای جامعه المصطفی العالمیه، دی ۱۴۰۰، قم، شهرک مهدیه.

۳. مستانه منصوری پارسا، بررسی اوضاع فرهنگی و اجتماعی شیعیان نیجریه پس از انقلاب اسلامی ایران، قم، دانشگاه قم، ۱۳۹۳، ص ۸۰.

هستیم. شریعت تقلیل نیافته است و می‌تواند تقسیم‌بندی شود؛ بنابراین، مسلمانان نیازمند چیزی کمتر از اعمال کامل از شریعت و تقویت آن در قانون اساسی نخواهند بود.^۱

در بین جوانانی که عضو انجمن دانشجویان مسلمان بودند جوانی به نام ابراهیم زکراکی حضور داشت. او در سال ۱۹۷۶ تا ۱۹۷۹ میلادی برای تحصیل در رشته اقتصاد وارد دانشگاه احمد بلو در شهر زاریا شد.^۲ تحصیل در دانشگاه زمینه پیوستن او به انجمن دانشجویان مسلمان را فراهم کرد. زکراکی به مرور به عنوان یکی از اعضای فعال شناخته شده و به یکی از سران آن بدل شد و در کنار فعالیت‌های تبلیغی به مبارزه با مظاهر غیر اسلامی در دانشگاه احمد بلو در زاریا پرداخت. او به عنوان معاون بین‌الملل انجمن دانشجویان به کشورهای مختلف سفر و با رهبران مسلمان دیدار کرد.^۳ او مصرانه خواستار گنجانده شدن قوانین شریعت در قانون اساسی نیجریه بود.^۴

مرحله دوم: مبدأ آشنایی با تشیع در نیجریه و نقش انقلاب اسلامی

الف: وقوع انقلاب اسلامی ایران و جذب جوانان انقلابی و اسلام‌خواه به آن
انقلاب اسلامی ایران پس از آغاز نهضت اسلامی در سال ۱۳۴۱ شمسی^۵ (۱۹۶۲ میلادی)

۱. رضا ادبی فیروزجائی و حبیب زمانی محبوب، همان، ص ۱۲۸.
۲. محمدحسن شجاعی فرد، «نگاهی به زندگی شیخ ابراهیم زکراکی، رهبر شیعیان نیجریه؛ ابراهیمی با قدرت یک امت»، پاسدار اسلام، س ۳۹، ش ۴۵۵ و ۴۵۶، دی و بهمن ۱۳۹۸، ص ۳۸.
۳. رضا ادبی فیروزجائی و حبیب زمانی محبوب، همان، ص ۱۴۰.
۴. مستانه منصوری پارسا، همان، ص ۷۹.
۵. صحیفه امام، ج ۲۱، ص ۲۳۹.

توانست در فرآیندی ۱۵ ساله با فداکاری‌ها و مجاهدت‌های مردم و رهبری امام خمینی (ره) در ۲۲ بهمن ماه ۱۳۵۷ شمسی (۱۹۷۹ میلادی) به پیروزی برسد. با وقوع انقلاب امیدی در وجود اسلام‌خواهان در سرتاسر جهان ایجاد شد. امید به اینکه آنها نیز می‌توانند به مانند انقلابیون ایرانی به رؤیای خودشان یعنی تشکیل حکومت اسلامی دست پیدا کنند. گراهام فولر تئورسین امریکایی می‌گوید: «امام خمینی با انقلاب اسلامی نه تنها جامعه داخلی ایران و نه تنها منطقه خاورمیانه بلکه کل جهان اسلام را متوجه خود ساخت.»^۱ نشریه پروفیل چاپ اتریش می‌نویسد: «پیام امام در میان مسلمانان نه فقط شیعیان (بلکه) در همه منطقه و جهان طنین افکند.»^۲

پیروزی انقلاب اسلامی ایران در ۲۲ بهمن سال ۱۳۵۷ (۱۹۷۹ میلادی) بستر رخدادهای متعددی در عصر معاصر شد. به گونه‌ای که به اعتراف اندیشمندان غربی محل تأثیر انقلاب از جغرافیای ایران و خاورمیانه فراتر رفته، همه جهان را تحت تأثیر خود قرار داد. دوست و دشمن متفق‌اند که انقلاب اسلامی ایران تأثیر بسزایی بر جهان اسلام و غرب داشته است. این انقلاب برای برخی منبع الهام و انگیزش بوده است.^۳

جوانان انقلابی و اسلام‌خواه نیجریه به مانند دیگر مسلمانان، و رای مسئله مذهب، مجذوب انقلاب اسلامی ایران و رهبر آن امام خمینی (ره) شدند. علت جذب هم مشخص بود زیرا انقلاب اسلامی نمونه کاملی از یک حرکت اسلامی و انقلابی بود. حرکتی موفق، قابل لمس، جهادی، همراه با شعارهای جذاب اسلامی و انسانی از جمله مبارزه باظلم، نفی استکبار و...

محبوبیت امام خمینی (ره) به عنوان رهبر انقلاب اسلامی ایران به عالی‌ترین درجه خود رسیده بود. تصاویر ایشان زینت‌بخش مجالس و بیوت مسلمانان نیجریه بود. توفیق امام این بود که توانسته بود با شجاعت و نترسی و با حرکتی اسلامی، رژیم شاهنشاهی مورد حمایت ابرقدرت‌ها به ویژه شیطان بزرگ امریکا را سرنگون کند. این محبوبیت موجب جذب افراد می‌شد. شیخ زکزاکی رهبر جنبش اسلامی می‌گوید: «در حقیقت تمام ابعاد زندگی ایشان [امام خمینی (ره)] مرا مجذوب خود کرده است.»^۴ سخن از عشق به امام خمینی (ره) به انحاء مختلف بروز می‌کرد. عبدالله بلو خاطرهای را از زمان رحلت امام خمینی (ره) نقل می‌نماید:

آن موقع شعری بود که راجع به امام شعر می‌گفتند. آقایی به نام

۱. میر احمد رضا حاجتی، عصر امام خمینی: گزیده و تلخیص، قم، مؤسسه بوستان کتاب قم، ۱۳۸۲، ج ۱، ص ۱۴۸.

۲. همان، ص ۳۲.

۳. جان. ال. اسپوزیتو، انقلاب ایران و بازتاب جهانی آن، ترجمه محسن مدیرشانه‌چی، تهران، باز، ۱۳۸۲، ج ۱، ص ۳۲۵.

۴. مستانه منصوری پارسا، همان، ص ۱۰۵.

عباس جیغا ایشان آنجا بود شعر مرثیه‌ای در سوگ امام گفت. اوایل ۹۰ میلادی آن شعر خوانده می‌شد. «یا الله تبارک غافر تاوا خمینی ککیش عند النبی»^۱

مسعود شجره رئیس کمیسیون حقوق بشر اسلامی انگلیس می‌گوید: «برخی‌ها که در انتخابات نیجریه شرکت کرده بودند برای اینکه رأی بیاورند عکس‌هایی از خودشان در ایران منتشر می‌کردند.»^۲ که نشان از عمق نفوذ انقلاب اسلامی ایران در آن سرزمین دارد. ب: آگاهی از مذهب مردم انقلابی ایران و امام خمینی (ره) و شیعه شدن ابراهیم زکزاکی تأثیر شگرف و عمیق فعالیت‌ها و اقدامات شیخ ابراهیم یعقوب زکزاکی رهبر شیعیان نیجریه و نقش بی‌بدیل او در گسترش تشیع در آن منطقه امری بدیهی و غیرقابل انکار است. اما نکته‌ای که باید به آن توجه بیشتری کرد این است که شیخ زکزاکی تا قبل از انقلاب اسلامی یک سنی مالکی مذهب بوده است و آن چیزی که موجب شیعه شدن او می‌شود وقوع انقلاب اسلامی و در پی آن سفر به ایران بوده است. او جریان سفر خود به ایران را این‌گونه تعریف می‌کند:

بعد از پیروزی انقلاب به ایران سفر کردم و در همان سفر با امام ملاقات کردم. با اینکه ایشان در آن ایام کسالت داشتند، توانستیم اجازه بگیریم و برای دیدار با ایشان به بیمارستان رفتیم. همان‌جا با ما صحبت کردند و من صدای ایشان را ضبط کردم... وقتی از ایران بازگشتم در فرودگاه لاگوس پیاده شدم. من از همان لحظه ورود در دانشگاه لاگوس سخنرانی خود را شروع کردم.^۳

دوستان ابراهیم می‌گویند وقتی در هواپیما نشسته بود، قرآن را در دست گرفته و اشک می‌ریخت. می‌گفت من در چهره این مرد، موسی را دیدم؛ عیسی را دیدم؛ ابراهیم خلیل‌الله را دیدم؛ محمد رسول‌الله را دیدم. از این به بعد، دین من خمینی است.^۴

بدیعه زکزاکی فرزند شیخ ابراهیم زکزاکی به نقل از پدر می‌گوید: «وقتی انقلاب اسلامی

۱. ترجمه: خداوند متعال! خمینی را مورد مغفرت قرار بده، او را پیش پیامبر برسان.

۲. وب‌سایت پایگاه خبری - تحلیلی قدس آنلاین، زکزاکی انسان عجیبی است / شیخ باید فوراً تحت درمان قرار گیرد / دیدن شیخ مرا یاد امام خمینی می‌انداخت / هنوز گلوله داخل شکم همسر زکزاکی از بدنش خارج نشده است / هر روز هزاران نفر در نیجریه تظاهرات می‌کنند، اردیبهشت ۱۳۹۸:

<https://www.qudsonline.ir/news/655570>

۳. مهدی رضوانی، مستند از خون جون، سازمان هنری رسانه‌ای اوج، ۱۳۹۲-۱۳۹۱؛ آدرس اینترنتی: film.tebyan.net

۴. وب‌سایت خبرگزاری مهر، روایتی از زندگی و تحول شیخ ابراهیم زکزاکی / دین من خمینی است، مرداد ۱۳۹۸: mehrnews.com/xppwj

مهم ترین دیدگاه‌های شیخ عثمان عبارت‌اند از: دعوت اسلامی، حرکت در راه خدا، ضرورت آموزش عامه مردم، مبارزه برای ایجاد ساختار جدید سیاسی از طریق جهاد، برقراری حکومت خلیفه‌گری با هدف نزدیک شدن به جامعه پیامبر اسلام

ایران را دیدم با خودم عهد کردم هر مذهبی که امام خمینی دارد من هم پیرو همان شوم. زیرا ایشان راه درست و مستقیم را طی می‌کنند.» شخصیت امام بسیار روی ایشان اثر می‌گذارد. تعریف می‌کردند: «وقتی رفتم ملاقات نمی‌توانستم در چشم امام نگاه کنم. فقط اشک می‌ریختم.» ایشان به پدرم قرآنی هدیه می‌دهند و تشویقش می‌کنند که برای تبلیغ در نیجریه حرکت کند.^۱ حمزه امام از شیعیان نیجریه‌ای می‌گوید: «ایشان از سال ۱۹۸۰ با امام خمینی بیعت کردند و به مکتب اهل بیت گرایش پیدا کردند.»^۲

بر اساس اعلام شبکه وهابی وصال عربی در مارس سال ۲۰۱۵، انقلاب اسلامی ایران با تأثیرگذاری بر ابراهیم زکزاکی و استبصار ایشان، موجب به وجود آمدن حدود بیست و پنج میلیون شیعه در آن کشور شده است.^۳

شیخ ابراهیم عبدالله احمد از مدیران رسانه‌ای جنبش اسلامی نیجریه به نقل از شیخ زکزاکی می‌گوید: «علت اینکه حضرت امام با این عظمت و ایمان به پیروزی رسیده باید دو چیز باشد؛ یکی اینکه پشتیبانی خدا را دارد و دوم اینکه [امام خمینی (ره)] هر مذهبی دارد آن مذهب حق است.»^۴

نقش انقلاب اسلامی در مرحله دوم

انقلاب اسلامی در این دوره نقشی اصلی، کلیدی و بی‌بدیل را ایفا نموده است. انقلاب اسلامی طریقی برای آشنایی تعدادی از جوانان نیجریه‌ای با تشیع بود. اگر انقلاب اسلامی رخ نمی‌داد، آنچه قطعی به نظر می‌رسد عدم گسترش تشیع در نیجریه می‌باشد. لذا قطعاً وقوع انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷ شمسی (۱۹۷۹ میلادی) منشأ و مبدأ گسترش تشیع در نیجریه است. انقلاب اسلامی حلقه وصلی بود که مردم نیجریه را با تشیع آشنا کرده و آنها شیعه شدند.

۱. وب‌سایت خبرگزاری فارس، بدیعه زکزاکی: الگوی پدرم امام خمینی است / سازش با استعمارگران در مرام شیخ نیست، تیر ۱۳۹۸، <http://fna.ir/dar2yw>

۲. روح‌الله رفیعی، مستند خلیل آفریقا؛ روایتی مستند از جنبش اسلامی نیجریه، گروه مستند روایت فتح، تابستان ۱۳۹۸؛ آدرس اینترنتی: www.aparat.com

۳. نازنین غیبی حاجی‌پور و مهدیه نامدار، «تأثیرات و بازتاب‌های انقلاب اسلامی ایران در نیجریه»، نامه جامعه، س ۱۴، ش ۱۱۹، پاییز ۱۳۹۵، ص ۸۲.

۴. روح‌الله رفیعی، همان.

لازم به ذکر است این مرحله صرفاً به ایام انقلاب اسلامی در دهه پنجاه شمسی منتهی نمی‌شود؛ چه بسا افرادی بدون ارتباط با شیخ زکزاکی و در زمانی با فاصله از زمان وقوع انقلاب اسلامی شیعه شده‌اند. آقای آدم موسی اوکینی از شیعیان نیجریه جزء کسانی است که بعد از رحلت امام خمینی (ره) و با خواندن وصیت‌نامه ایشان شیعه می‌شود. ایشان می‌گوید:

وقتی که امام خمینی از دنیا رفت ما وصیت‌نامه امام خمینی (ره) را خواندیم و دیدیم که امام خمینی (ره) در آنجا نوشته خدا را شکر می‌کنم که من در راه اهل‌البیت از دنیا رفتم و شیعه هستم. بعد ما رفتیم سفارت ایران در نیجریه کتاب‌هایی را از آنجا گرفتیم و مطالعه کردیم. چند تا کتاب هم از تیجانی سماوی گرفتیم مطالعه کردیم و بعد شیعه شدیم.^۱

امام خمینی (ره) در وصیت‌نامه خود در جملاتی متعدد، در مورد مذهب خود سخن می‌گوید که همین مسئله موجب شیعه شدن بعضی از افراد در نیجریه شده است. امام خمینی (ره) در فرازی از وصیت‌نامه خویش می‌فرماید:

و ما مفتخریم که مذهب ما «جعفری» است که فقه ما که دریای بی‌پایان است، یکی از آثار اوست. و ما مفتخریم به همه ائمه معصومین - علیهم صلوات الله - و متعهد به پیروی آنانیم.

ما مفتخریم که ائمه معصومین ما - صلوات الله و سلامه علیهم - در راه تعالی دین اسلام و در راه پیاده کردن قرآن کریم که تشکیل حکومت عدل یکی از ابعاد آن است، در حبس و تبعید به سر برده و عاقبت در راه براندازی حکومت‌های جائرانه و طاغوتیان زمان خود شهید شدند. و ما امروز مفتخریم که می‌خواهیم مقاصد قرآن و سنت را پیاده کنیم و اقشار مختلفه ملت ما در این راه بزرگ سرنوشت‌ساز سر از پا نشناخته، جان و مال و عزیزان خود را نثار راه خدا می‌کنند.^۲

مرحله سوم: گسترش تشیع در نیجریه و نقش انقلاب اسلامی

دوره اول: کادرسازی و راهبرد تقیه ۱۹۹۴-۱۹۸۰م / ۱۳۷۲-۱۳۵۸ش

شیخ ابراهیم زکزاکی به عنوان شخصیت اول شیعیان نیجریه در اقدامی تحسین‌برانگیز در راستای کادرسازی اقدام به تأسیس جنبش اسلامی نموده و با اتخاذ راهبرد تقیه که نشان از ذکاوت مثال‌زدنی ایشان دارد، اعضای آن را اخوان المسلمین می‌نامد و حرفی از

۱. مصاحبه با آدم موسی، همان.

۲. صحیفه امام، ج ۲۱، ص ۳۹۷-۳۹۶.

نتایج قیام شیخ عثمان عبارت‌اند از: تبدیل اسلام از صورت مذهبی اقلیتی به صورت دین رسمی دولتی، ایجاد وحدت مذهبی و فکری در منطقه و تبدیل منطقه به دارالاسلام، انتشار اسلام، الهام‌پذیری جنبش‌های فراوان از قیام شیخ عثمان مانند قیام احمدبن ابی‌بکر و قیام عمر بن سعیدالفتوتی، تقویت فرهنگ و تمدن اسلامی، افزایش چشم‌گیر سوادآموزی و رونق علم و دانش و...

تشیع نمی‌زند.^۱ شیخ زکراکی در این دوره نسبت به مسئله تشیع از راهبرد تقیه بهره می‌جوید ولی همزمان نسبت به انقلاب اسلامی و اعتراض به وضع موجود در نیجریه با صراحت هر چه تمام موضع‌گیری می‌کند. شیخ زکراکی در این دوره رسماً خواهان تعطیلی مشروب‌فروشی‌ها و اجباری شدن حجاب در دانشگاه‌ها و اماکن مذهبی می‌گردد. سخنرانی‌های تند او علیه رئیس‌جمهور و نیز درخواست برقراری نظامی اسلامی مشابه جمهوری اسلامی در سرتاسر نیجریه باعث می‌شود وی به مدت چهار سال ۱۹۸۵-۱۹۸۱م/

۱۳۶۳-۱۳۵۹ش توسط دولت زندانی شود.^۲ شیخ زکراکی بعد از آزادی، دو مرتبه به علت فعالیت‌های روشنگرانه در سال ۱۹۸۷ میلادی (۱۳۶۵ش) به مدت دو سال زندانی می‌شود.^۳ البته در این دوران به علت عدم آمادگی جامعه مسلمان نیجریه حرفی از شیعه شدنش نمی‌زند ولی با توجه به شرایط برخی افراد، به صورت مخفیانه در مورد تشیع سخن می‌گوید. محمدامین آدم از طلاب نیجریه‌ای مقیم قم در این رابطه می‌گوید:

در این فضا اگر [شیخ زکراکی] متوجه می‌شد کسی آمادگی پذیرش تشیع را دارد به صورت مخفیانه با او صحبت می‌کرد. کم‌کم بعضی از شاگردان و همسرش متوجه شدند که ایشان شیعه است. ما نمی‌دانستیم غیر از چهار فرقه اهل سنت فرقه دیگری هم وجود دارد. حتی خود ایشان (زکراکی) می‌گفتند که من هم خبر نداشتم. حنبلی، مالکی، شافعی و حنفی و نمی‌دانستیم غیر از این چهار دسته هم وجود دارد. لذا سخت بود برای ایشان بیاید و بگوید من الان از این مذاهب جدا شده و شیعه شده‌ام.^۴

طی مصاحبه‌ای که با آقای شعیب محمد از طلاب شیعه نیجریه داشتم ایشان از حضورش در فعالیت‌های جنبش اسلامی و حتی از حضورش در منزل شیخ زکراکی جهت استماع

۱. در ادامه در مورد تشکیلات بسیار مهم جنبش اسلامی سخن خواهیم گفت.

۲. امیر بهرام عرب‌احمدی، شیخ ابراهیم یعقوب زکراکی و نقش بنیادین او در شکل‌گیری و گسترش تشیع در نیجریه، تهران، نگارستان اندیشه، ۱۳۹۷، ص ۱۲۱.

۳. همان، ص ۱۲۳.

۴. مصاحبه با محمدامین، طلبه نیجریه‌ای جامعه‌المصطفی‌العالمیه، بهمن ۱۴۰۰، قم، حرم حضرت معصومه(س).

سخنان ایشان در سال ۱۹۹۲ میلادی می‌گوید در حالی که اقرار می‌کند در آن برهه هنوز شیعه نبوده و خبر از شیعه بودن شیخ زکزاکی نداشته است؛ که این مسئله نشان از عدم تبلیغ علنی تشیع از سوی شیخ زکزاکی دارد.^۱

عمده رویکردها و فعالیت‌های شیخ زکزاکی در این دوره موارد زیر می‌باشد:

الف. ابراز دل‌بستگی به انقلاب اسلامی

ب. سخنرانی در دانشگاه‌های نیجریه، پخش فیلم و عکس درباره ایران و انقلاب اسلامی

پ. نقد ساختار سیاسی حاکم و وضعیت موجود در نیجریه

ت. عضوگیری برای جنبش اسلامی و تکمیل ساختار آن

تشکیلات جنبش اسلامی نیجریه یک سال پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۹۸۰ میلادی توسط شیخ زکزاکی و دوستانش راه‌اندازی شد.^۲ امروزه کمتر نقطه‌ای در نیجریه وجود دارد که تشکیلات جنبش اسلامی در آنجا نباشد. بنا به اهمیت موضوع به طور خلاصه تشکیلات جنبش اسلامی را مورد بررسی قرار می‌دهیم.

جنبش اسلامی دارای دو زیرمجموعه است: تشکیلات امیری و وکالت، سازمان‌ها و مؤسساتی که زیرمجموعه این جنبش فعالیت می‌کنند. زکزاکی در تمام ۳۶ ایالت نیجریه نمایندگانی تحت عنوان امیر دارد و هر امیر در شهرهای کوچک‌تر نماینده‌ای برای خود تعیین کرده است. تأکید جنبش بر این است که هر یک از امرای افراد بومی ایالت‌ها انتخاب شوند. امیران ایالات هر سه ماه یکبار در زاریا جمع شده و دستورها و نکات جدید را از شیخ زکزاکی دریافت می‌کردند. نظارت بر این افراد با خود شیخ است و در صورت تخلف برکنار می‌شوند.^۳ بر اساس مصاحبه‌هایی که با چند تن از طلاب شیعه نیجریه‌ای در قم انجام داده‌ام می‌توانیم چارت تشکیلاتی جنبش اسلامی را در نمودار زیر مشاهده کنیم:

۱. در گفت‌وگویی که نگارنده با شعیب محمد داشت، او گفت: من وقتی که در شهر زاریا زندگی می‌کردم، طلبه حوزه اهل تسنن بودم در مذهب مالکی؛ و درس می‌خواندم و اهل طریقه تیجانیه بودم. در تیجانیه حتی من کار تربیتی هم می‌کردم و گواهی آن را هم دارم. من ۴۴ ساله هستم (متولد سال ۱۹۷۸) وقتی که در شهر زاریا بودم، حدود سال ۲-۱۹۹۱ داشتم در مدارس علمیه اهل تسنن درس می‌خواندم. یک صدایی را می‌شنیدم که در شهر زاریا کسانی هستند که مردم رو به سمت شریعت اسلامی دعوت می‌کنند و برای تبلیغ احکام دینی، از آن وقت من به مکان‌هایی که آنها در آنجا سخنرانی می‌کردند می‌رفتم. یکی از شاگردان شیخ زکزاکی سخنرانی می‌کرد به نام محمد اول ایاض. به عنوان یکی از اعضای فعال حرکت اسلامی مردم راه‌دایت می‌کرد. شیخ زکزاکی در آن زمان مسجد دانشگاه ایبو زاریا (محل تحصیل شیخ زکزاکی) در آنجا قبل از نماز جمعه شیخ زکزاکی یک سخنرانی می‌کرد ولی محمد اول ایاض داخل شهر سخنرانی می‌کرد. ما می‌رفتیم در مسجد و سخنرانی ایاض را می‌شنیدیم آنجا متوجه شدیم که شیخ زکزاکی برنامه‌های مختلفی دارند. خود شیخ زکزاکی در محله‌ای به مناسبت عاشورا و مناسبت‌های دیگر دینی برنامه داشتند که من هم حضور پیدا می‌کردم. خود خانه شیخ زکزاکی هم در شهر زاریا در روزهای جمعه و گاهی وقت‌ها روزهای پنجشنبه می‌رفتیم و سخنان او را گوش می‌دادیم و هنوز من در این برهه شیعه نشده‌ام.

۲. مستانه منصوری پارسا، همان، ص ۸۵.

۳. رضا ادبی فیروزجائی و حبیب زمانی محجوب، همان، ص ۱۵۶.

تشکیلات جنبش اسلامی

رهبر جنبش اسلامی

دائرة العام (شورای سیاستگذاری و نظارتی)

جوانان انقلابی و اسلام خواه نیجریه به مانند دیگر مسلمانان، و رای مسئله مذهب، مجذوب انقلاب اسلامی ایران و رهبر آن امام خمینی (ره) شدند. علت جذب هم مشخص بود زیرا انقلاب اسلامی نمونه کاملی از یک حرکت اسلامی و انقلابی بود. حرکتی موفق، قابل لمس، جهادی، همراه با شعارهای جذاب اسلامی و انسانی از جمله مبارزه با ظلم، نفی استکبار و...

علاوه بر ساختار فوق که در مناطق مختلف نیجریه وجود دارد، جنبش اسلامی با ایجاد مؤسسات و بخش‌های گوناگون سعی در انجام فعالیت‌های همه‌جانبه تحت ساختار جنبش اسلامی دارد. مؤسسات و بخش‌های جنبش اسلامی عبارت‌اند از:

۱. مدارس فودیه: وظیفه آموزش کلاسیک را بر عهده رویکرد تعلیم اهل بیت علیهم‌السلام را بر عهده دارد.

۲. مجمع دانش‌پژوهان: وظیفه برگزاری سخنرانی، سمینار و برنامه‌های آموزشی روشنگرانه، برگزاری هفته گرامیداشت امام خمینی (ره)،

برگزاری همایش‌های سالانه تفکر اسلامی و... را بر عهده دارد.

۳. بنیاد شهید: برگزاری یوم‌الشهدا، حمایت آموزشی و رفاهی از خانواده شهدا را بر عهده دارد.

۴. حراس: یکی از مهم‌ترین بخش‌های جنبش اسلامی است. حفاظت و حراست در برنامه‌ها در مقابل عملیات‌های احتمالی ضدامنیتی، مدیریت و برنامه‌ریزی جلسات و برنامه‌ها،^۱ خدمت‌رسانی به مردم مانند نظافت خیابان‌ها و محل تجمع زباله‌ها،^۲ کمک به پلیس راهنمایی و رانندگی در مواقع شلوغی، کمک به آتش‌نشانان در مواقع مورد نیاز، کمک به انجمن پزشکان در صورت نیاز^۳ از جمله وظایف حراس می‌باشد.

۵. مجمع خواهران: فعالیت‌های علمی و آموزشی، احیاء مراسم میلاد حضرت زهرا (س)، هدیه به زندانیان در روز میلاد حضرت زهرا (س)،^۴ جمع‌آوری پول برای آزادی زندانیان در روز میلاد حضرت زهرا (س)، تهیه جهیزیه برای ازدواج بدون لحاظ مذهب (این مسئله در همه فعالیت‌ها لحاظ می‌شود)،^۵ تشکیل گروه‌هایی برای کمک به زایمان بانوان^۶ از جمله وظایف این بخش است.

۱. مصاحبه با احمد الحاج، طلبه نیجریه‌ای جامعه‌المصطفی‌العالمیه، دی ۱۴۰۰، قم، مسجد اعظم.

۲. مصاحبه با شعیب محمد، طلبه نیجریه‌ای جامعه‌المصطفی‌العالمیه، بهمن ۱۴۰۰، قم، شهرک پردیسان.

۳. مصاحبه با محمد امین، همان.

۴. مصاحبه با حمزه امام، طلبه نیجریه‌ای جامعه‌المصطفی‌العالمیه، بهمن ۱۴۰۰، قم، حرم حضرت معصومه (س).

۵. مصاحبه با محمد امین، همان.

۶. مصاحبه با احمد الحاج، همان.

۶. مؤسسه خیریه الزهرا(س): هدف از تأسیس این بخش ارایه کمک‌های بشر دوستانه، خدمات عام‌المنفعه اجتماعی نظیر حفر چاه آب، پخش افطاری در ماه رمضان، پخش غذای نذری در ایام عزاداری و... می‌باشد.

۷. واحد رسانه و تولید فیلم: از جمله وظایف این واحد تولید فیلم‌های اسلامی، انتشار روزنامه‌ها و نشریات *The Pointer Express* و *المجاهد* به زبان انگلیسی و *المیزان* به زبان هوسایی می‌باشد.

۸. انجمن پزشکان: ویزیت رایگان مردم، دایر کردن ایستگاه‌های اهدای خون در برنامه روز عاشورا و اربعین، حضور در بیمارستان در مواقعی که پزشکان و پرستاران به علتی اعتصاب کرده‌اند جهت جلوگیری از تعطیل شدن کار رسیدگی بیماران، رسیدگی به امور مجروحان احتمالی در صورت یورش ارتش و برهم‌زنندگان امنیت^۱ از جمله وظایف این بخش می‌باشد.

۹. انجمن شاعران

۱۰. انجمن شاغلان: این انجمن متشکل از طبقه افراد صاحب‌پیشه برای بهبود وضع اقتصادی جنبش و شیعیان نیجریه است که در زمینه‌های مختلف اقتصادی، اداری و خدمات‌دهی جهت کمک به نیازمندان فعالیت می‌کنند؛^۲ فارغ‌التحصیلان دانشگاهی را برای کسب درآمد راهنمایی می‌کنند و اگر از شیعیان در جایی مسئولیت داشته باشد از فارغ‌التحصیلان شیعه استفاده می‌کند.^۳

۱۱. گروه ابوالفضل: فعالیت‌های این گروه، مختص نوجوانان و جوانان می‌باشد. هیچ یک از اعضای این گروه بیش از ۲۵ سال ندارند. کارهای اجرایی برنامه‌ها مثل پخش غذا را انجام می‌دهند.^۴ به نظر می‌رسد تشکیل این گروه علاوه بر فعالیت‌هایی که انجام می‌دهند جهت کادرسازی برای حراس باشد. این گروه از گروه‌هایی بود که در حادثه زاریا تعداد زیادی از اعضای آن به شهادت رسیدند.^۵

۱۲. واحد فضای مجازی و اطلاع‌رسانی: اطلاع‌رسانی و ارایه گزارش برنامه‌های جنبش اسلامی، انتشار هفته‌نامه و تلویزیون اینترنتی المیزان، مدیریت سایت به زبان هوسا و انگلیسی بخشی از فعالیت‌های آنان در این فضا می‌باشد. آدرس سایت جنبش اسلامی

۱. مصاحبه با حمزه امام، همان.

۲. حبیب زمانی محبوب و رضا ادبی فیروزجائی، «بررسی ساختار و تشکیلات جنبش اسلامی نیجریه و تأثیر آن بر گسترش تشیع در نیجریه»، *علوم سیاسی*، س ۲۲، ش ۸۸، زمستان ۱۳۹۸، ص ۶۴.

۳. مصاحبه با احمد الحاج، همان.

۴. همان.

۵. مصاحبه با حمزه امام، همان.

علاوه بر حرکت مهم و راهبردی شیخ زکزاکی در تأسیس و تقویت جنبش اسلامی، نباید از ویژگی‌های شخصیتی شیخ زکزاکی و راهبردهای حاکم بر تمامی فعالیت‌های ایشان غفلت ورزید؛ ویژگی‌هایی هم‌چون خدمت به مردم، اخلاق حسنه، قاطعیت و شجاعت و... و راهبردهایی هم‌چون دعوت عملی، دعوت به تعقل و تفکر، پایبندی به اصل وحدت و...

http://www.islamicmovement.org می‌باشد.

۱۳. گروه جوانان: این گروه، گروهی تربیتی جهت تربیت جوانان شیعه است.

۱۴. گروه تعلیم و تربیت

۱۵. گروه انتظار

البته نکته‌ای که بدان باید توجه نمود این است که تشکیلات جنبش اسلامی به مرور تکمیل شده و در ادامه هم بنا به مقتضیات زمان، نیازمندی‌ها و امکانات، احتمال تغییر از نوع کمی و کیفی در آن وجود دارد و نکته دیگری که بیانش لازم است این است که جنبش اسلامی در طول مدت گسترش تشیع در دوره‌های

مختلف نقشی اصلی و ویژه‌ای ایفا نموده است.

علاوه بر حرکت مهم و راهبردی شیخ زکزاکی در تأسیس و تقویت جنبش اسلامی، نباید از ویژگی‌های شخصیتی شیخ زکزاکی و راهبردهای حاکم بر تمامی فعالیت‌های ایشان غفلت ورزید؛ ویژگی‌هایی هم‌چون خدمت به مردم، اخلاق حسنه، قاطعیت و شجاعت و... و راهبردهایی هم‌چون دعوت عملی، دعوت به تعقل و تفکر، پایبندی به اصل وحدت و... که حقیقتاً بسیار مهم و تأثیرگذار بوده‌اند. لازم به ذکر است در این دوره که تا سال ۱۹۹۴ میلادی طول می‌کشد به علت راهبرد تقیه و عدم فعالیت علنی نسبت به مسئله تشیع و آماده نبودن زمینه از جمله عدم تکمیل ساختار جنبش اسلامی و نفوذ آن به مناطق مختلف کشور، تعداد کمی از مسلمانان نیجریه شیعه می‌شوند.

دوره دوم: دعوت صغری ۱۹۹۹-۱۹۹۴م/ ۱۳۷۷-۱۳۷۲ش

در این دوره تبلیغات شیعی به مرحله درون جنبشی می‌رسد؛ یعنی در این دوره افرادی از مجموعه جنبش اسلامی، شیعه می‌شوند. این دوره را دوره دعوت صغری نام نهاده‌اند؛ زیرا هنوز این مسئله جنبه عمومی به خود نگرفته بود. در این دوره اتفاقات مهمی در جنبش اسلامی و شیوه شیخ زکزاکی در مسئله تبلیغ تشیع رخ می‌دهد. برخی از سران جنبش اسلامی متوجه برخی رفتارها و اعمال می‌شوند که نشان می‌دهد شیخ زکزاکی به تشیع گرویده است. تأکید بر برگزاری بعضی برنامه‌ها مانند هفته فاطمه زهرا، عاشورا و... از آن جمله است. در سال ۱۹۹۴ میلادی تعدادی از اعضای جنبش اسلامی به دلیل اعتراض به رفتارها و تبلیغات شیعی در مجموعه از جنبش اسلامی جدا شده و مجموعه دیگری را راه‌اندازی می‌کنند. هر

چند این مسئله ضربه مهمی بر جنبش وارد ساخت اما وقوع این اتفاق اجتناب ناپذیر بود و دیر یا زود این اتفاق رخ می داد. شعیب محمد از طلاب نیجریه ای می گوید:

سال ۱۹۹۶ میلادی برای اعتکاف دهه آخر رمضان به شهر محل تولدم در ایالت یوبه رفتم. در اعتکاف متوجه شدم که تعدادی از معتکفین عضو جنبش اسلامی هستند. دو تا از آن دوستان را دیدم که در وضو به جای شستن پا، سر و پاهایشان را مسح می کنند و زمان افطارشان کمی دیرتر از غروب آفتاب است. نمازشان را نیز کمی دیرتر (مغرب) می خوانند. از آنها پرسیدم این تعلیم را کجا یاد گرفته اید؟ گفتند از شاگردان شیخ زکزاکی. حتی من را به نوار کاستی از شیخ زکزاکی در تاریخی خاص ارجاع دادند. گفتند اگر به نوار کاست فلان تاریخ مراجعه کنی می فهمی ایشان نیز مقداری گرایش به تشیع دارد. شیخ زکزاکی آن وقت هنوز تشیع خود را به صورت علنی ابراز نکرده بود. ولی عده ای از نزدیکان می دانستند.^۱

شیخ زکزاکی به رغم هشدارهای دستگاه امنیتی فعالیت های تبلیغی خود را در شهرها و روستاهای ایالات شمالی توأم با انتقاد از مدیریت سوء دولت و فساد گسترده اداری ادامه داد که در نهایت منجر به دستگیری وی در ۱۲ سپتامبر ۱۹۹۶م (۲۲ شهریورماه ۱۳۷۵ش) گردید و این دستگیری تا اواخر سال ۱۹۹۸م ادامه پیدا کرد.

دوره سوم: دعوت کبری ۱۹۹۹م تاکنون / ۱۳۷۷ش تاکنون

این دوره بعد از آزادی شیخ زکزاکی در اواخر سال ۱۹۹۸م (۱۳۷۷ش) با اتفاقی بسیار مهم از سوی ایشان شروع شد. شیخ، در روز عید غدیر خم سال ۱۴۱۹ قمری (۱۵ اسفند ۱۳۷۷ش) (۶مارس ۱۹۹۹م) به صورت علنی در یک سخنرانی شیعه بودن خود را به مردم اعلام کرد. شعیب محمد از طلاب نیجریه ای می گوید:

بعد از آزادی شیخ زکزاکی در سال ۱۹۹۹ میلادی در مناسبت های مختلف به منزل ایشان می رفتیم و از سخنرانی های ایشان استفاده می کردیم. ایشان در روز عید غدیر به صورت علنی شیعه بودن خود را ابراز کرد. آنجا فهمیدم که ایشان شیعه است.^۲

این دوره را دعوت کبری نامیده ایم؛ زیرا این دوره با ابراز علنی تشیع از سوی شیخ زکزاکی آغاز گردیده و در طول دهه اول قرن ۲۱ به طور شگفت انگیزی به تعداد شیعیان افزوده

۱. مصاحبه با شعیب محمد، همان.

۲. همان.

خانم جوهای احمد کاروفی با حضور در مزار شهید حاج قاسم سلیمانی در کرمان می گوید: «آدم باز دید سردار سلیمانی را پس بدهم.» کاروفی می گوید در آن دیدار حاج قاسم به من گفتند: «خانواده شهدا و همچنین مجروحین نهضت اسلامی نیجریه، سروران ما هستند اگر خواسته‌ای دارید مطرح کنید تا در حد توان اجابت کنم.»

شد. سال‌ها کار تشکیلاتی و نفوذ در اقصی نقاط کشور از شهر و روستا به ویژه در مناطق مسلمان‌نشین شمال نیجریه زمینه بسیار مناسبی برای گسترش تشیع بود. شجاعت، مقاومت، اسلام‌خواهی و عدالت‌خواهی بی‌نظیر شیخ زکزاکی از او یک شخصیت و عالم محبوب و قابل احترام در جامعه نیجریه ساخته بود. شرایط سیاسی هم از سال ۱۹۹۹ تا سال ۲۰۱۰ میلادی برای گسترش تشیع بسیار مهیا بود.^۱ به طور کلی علت رشد مضاعف و روزافزون تشیع در دهه نخست قرن ۲۱ موارد زیر می‌باشد:

۱. ساختار و کادر مناسب در جنبش اسلامی و نفوذ بالا در مناطق مختلف به ویژه منطقه

شمال

۲. محبوبیت بی‌نظیر شیخ زکزاکی در بین مسلمانان

۳. مشکلات و کشمکش‌های داخلی دولت‌های اوباسانجو و یارادوا که باعث آزادی عمل جنبش اسلامی شد.

نقش انقلاب اسلامی در مرحله سوم فرآیند گسترش تشیع در نیجریه

انقلاب اسلامی ایران در این مرحله نقش بسیار مهمی ایفا نموده است. طبیعتاً در این مرحله نقش درجه یک را شیخ زکزاکی و جنبش اسلامی و نقش ثانوی و حمایتی را انقلاب اسلامی انجام داده است. حمایت‌های متعدد و گوناگون، از حمایت‌های آموزشی گرفته تا حمایت‌های فرهنگی، سیاسی و رسانه‌ای که به بخشی از آن فعالیت‌ها به اختصار اشاره می‌کنیم:

۱. حمایت‌های رهبر معظم انقلاب امام خامنه‌ای (مدظله العالی)

مقام معظم رهبری امام خامنه‌ای مدظله العالی به مناسبت‌های مختلف از شیعیان نیجریه و شیخ زکزاکی رهبر جنبش اسلامی حمایت نموده‌اند. ایشان در حمایت از شیخ زکزاکی می‌فرمایند:

در نیجریه چرا [برای] آن شیخ مصلح تقریبی مؤمن [شیخ زکزاکی] این جور فاجعه‌آفرینی می‌کنند و حدود هزار نفر از مردم دور و بر او را به قتل می‌رسانند و شش فرزند او را در دو سال به شهادت می‌رسانند؟ چرا دنیای

۱. امیر بهرام عرب‌احمدی، همان، ص ۱۲۴.

اسلام در مقابل این فجایع ساکت می ماند؟^۱

شیخ زکزاکی یک فرد مظلوم و شجاع و مصمم در راه و طریق خودش بود که مورد تهاجم قرار گرفت و از او انتقام گرفتند.^۲

۲. جامعه المصطفی العالمیه

به گفته آیت الله اعرافی ریاست سابق جامعه المصطفی تا سال ۱۳۹۶ ش حدود پنجاه میلیون نفر از طریق شبکه جامعه المصطفی شیعه شده بودند.^۳

تاکنون در کشور نیجریه دو مرکز جامعه المصطفی در شهر کانو و سولیجا تأسیس شده است. مراکز جامعه المصطفی در خارج کشور لزوماً با نام جامعه المصطفی نبوده و ممکن است نام‌های دیگری داشته باشند. تعدادی از طلاب نیجریه‌ای در مراکز جامعه المصطفی در نیجریه تحصیل می کنند. علاوه بر حضور طلاب نیجریه‌ای در آن مراکز در سایر مراکز جامعه المصطفی در کشورهای دیگر از جمله نیجر، غنا، کامرون، لبنان، مالی، بوری کینافاسو، بنین نیز در حال تحصیل هستند. البته عمده طلاب جامعه المصطفی که اهل نیجریه هستند در ایران تحصیل می کنند. در حال حاضر سیصد طلبه نیجریه‌ای در ایران مشغول به تحصیل هستند که اکثر آنها در مراکز جامعه المصطفی در قم هستند. به طور کلی تاکنون حدود ۵۰۰ نفر در جامعه المصطفی از شیعیان نیجریه تحصیل نموده یا در حال تحصیل اند. تعدادی از این طلاب را زنان نیجریه‌ای تشکیل می دهند.^۴ همان طور که پیش تر اشاره شد، یکی از افراد مهم که در این مرکز درس خوانده شیخ زکزاکی رهبر شیعیان نیجریه می باشد. که از این جهت نقش مهم جامعه المصطفی نمایان می شود.^۵ بی شک جامعه المصطفی العالمیه نقش بسیار ویژه‌ای در گسترش تشیع در جهان و در نیجریه ایفا نموده است، که تبیین این مسئله نوشتن پژوهشی مخصوص به خود را می طلبد.

۳. سپاه قدس انقلاب اسلامی ایران

بدون شک یکی از نیروها و گروه‌های بسیار فعال انقلاب اسلامی در سرتاسر جهان، رزمندگان بدون مرز سپاه پاسداران یعنی نیروی قدس سپاه می باشند که در سال ۱۳۶۹ ش

۱. وبسایت دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت الله العظمی خامنه‌ای، بیانات در دیدار مسئولان نظام و میهمانان کنفرانس وحدت اسلامی، دی ۱۳۹۴: <https://khl.ink/f/31770>

۲. وبسایت دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت الله العظمی خامنه‌ای، بیانات در دیدار شاعران، خرداد ۱۳۹۵: <https://khl.ink/f/33557>

۳. وبسایت خبرگزاری مهر، پنجاه میلیون نفر در سراسر جهان توسط جامعه المصطفی شیعه شده‌اند، مرداد ۱۳۹۶: mehrnews.com/xJpTy

۴. مصاحبه مسئول اداره آفریقای جامعه المصطفی و ده تن از طلاب نیجریه‌ای، قم، دی و بهمن ۱۴۰۰.

۵. همان.

بنا به دستور مقام معظم رهبری امام خامنه‌ای (مدظله العالی) تشکیل گردید. بر اساس اصل ۱۵۴ قانون اساسی یکی از فعالیت‌های جمهوری اسلامی در راستای صدور انقلاب اسلامی و سعادت انسان در کل جامعه بشری، حمایت از مبارزه حق طلبانه مستضعفان در برابر مستکبرین در هر نقطه از جهان می‌باشد.

آیت‌الله العظمی امام خامنه‌ای (مدظله العالی) در خطبه تاریخی ۲۷ دی ماه ۱۳۹۸ سپاه قدس را رزمندگان بدون مرز معرفی نموده و فرمودند:

سپاه قدس را به عنوان یک مجموعه و سازمان اداری صرفاً نبینیم؛ بلکه به عنوان یک نهاد انسانی و دارای انگیزه‌های بزرگ و روشن انسانی مشاهده کنیم... سپاه قدس یک نیروی است که با سعه صدر به همه جا و همه کس نگاه می‌کند. رزمندگان بدون مرزند؛ رزمندگان بدون مرز. رزمندگانی که هر جا نیاز باشد، آنها در آنجا حضور پیدا می‌کنند؛ کرامت مستضعفان را حفظ می‌کنند، خود را بلاگردان مقدسات و حریم‌های مقدس می‌کنند.^۱

همان گونه که از مطالب فوق مشخص گردید وظیفه این شاخه برون مرزی سپاه پاسداران، حمایت از نهضت‌های انقلابی، مقاومت، محرومان، مظلومان و سازماندهی آنها علیه استکبار جهانی در سراسر دنیا تعریف شده است. در این راستا قاره پهناور و راهبردی آفریقا از چشم بینای رزمندگان قدس دور نمانده و این مجموعه با تشکیل حلقه‌های مختلف در آن قاره در صدد گسترش نفوذ انقلاب اسلامی است.

الکساندر گرینبرگ، کارشناس «اندیشکده روت» اسرائیل، در مقاله‌ای برای جوییش *کرانیکل* هشدار داده که عدم توجه به مداخلات سپاه قدس ایران در قاره آفریقا تهدیدهای بزرگی برای امنیت بین‌الملل به بار خواهد آورد.^۲ البته این تحلیل از یک تحلیل‌گر اسرائیلی جای تعجب نیست اما آنچه از کلام این شخص به دست می‌آید فعالیت مؤثر سپاه قدس در آفریقا می‌باشد. قرینه دیگر بر این مسئله، موضوعات مطروحه در جلسه محاکمه حمید بقایی از مسئولان دولت آقای احمدی‌نژاد رئیس‌جمهور اسبق ایران می‌باشد که در آن جلسات مباحثی در خصوص واگذاری مبلغی از سوی شهید سلیمانی فرمانده وقت سپاه قدس به بقایی جهت هزینه در امور مربوط به کشورهای آفریقایی مطرح می‌شود.^۳ این مباحث نشان

۱. وب‌سایت دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای، خطبه‌های نماز جمعه تهران، دی‌ماه ۱۳۹۸: <https://khl.ink/f/44695>

۲. وب‌سایت العربیه فارسی، هشدار تحلیل‌گر اسرائیلی به نفوذ سپاه قدس در آفریقا، اوت ۲۰۲۱: <https://ara.tv/8aj4m>

۳. وب‌سایت بی‌بی‌سی، بقایی: حتی اگر اتهامات قوه قضاییه درست باشد، من مقصرم یا سردار سلیمانی؟، فروردین ۱۳۹۷: <https://www.bbc.com/persian/iran-43557319>

از فعالیت سپاه قدس در قاره آفریقا دارد.

از دیگر موضوعات قابل طرح در این قسمت عیادت شهید سلیمانی فرمانده وقت سپاه قدس از مادر پنج شهید و بانوی مبارز نیجریه‌ای می‌باشد. خانم جومای احمد کاروفی با حضور در مزار شهید حاج قاسم سلیمانی در کرمان می‌گوید: «آمدم بازدید سردار سلیمانی را پس بدهم.» کاروفی می‌گوید در آن دیدار حاج قاسم به من گفتند: «خانواده شهدا و همچنین مجروحین نهضت اسلامی نیجریه، سروران ما هستند اگر خواسته‌ای دارید مطرح کنید تا در حد توان اجابت کنم.»^۱ این جریان نمونه‌ای از توجه سپاه قدس به شیعیان نیجریه است.

۴. حمایت و تبلیغ رسانه‌ای

انقلاب اسلامی بنای رسانه‌ای خود در حوزه بین‌الملل را بر دفاع از مظلوم و حق گذارده و تلاش‌هایی را در این راستا انجام داده است که برخی از این رسانه‌ها دارای جایگاه ویژه‌ای در بین شیعیان نیجریه هستند. شبکه پرس تی وی، العالم، هوساتی وی، رادیو هوسا، شبکه جهانی هادی تی وی، شبکه جهانی الولایه، ارسال اقلام فرهنگی مانند مجله و کتاب، نشریات/کوآ و اسلام^۲ و محجوبه^۳ از انتشارات الهدی، انتشارات مجمع جهانی اهل بیت علیهم السلام، انتشارات بین‌المللی المصطفی از جمله حمایت‌های رسانه‌ای و ابزارهای ترویج مکتب تشیع در جهان به ویژه در نیجریه می‌باشند که مطالعات و مصاحبه‌هایی که نگارنده با تعدادی از شیعیان نیجریه‌ای انجام داده نشان از تأثیر ویژه این رسانه‌ها و منتشر کنندگان آثار مکتوب دارد.

۵. دیپلماسی و فعالیت‌های دولتی

یکی از بخش‌های فعال دولتی جمهوری اسلامی ایران، واحد رایزنان فرهنگی در کشورهای مختلف می‌باشد. رایزن فرهنگی جمهوری اسلامی در نیجریه در تیرماه ۱۳۹۸ اعلام کرد که کتاب ارزشمند *جهاد/کبر امام خمینی (ره)* به زبان هوسا ترجمه و در اختیار علاقه‌مندان آن حضرت در نیجریه قرار گرفته است. همچنین کتاب‌های سیری در *نهج البلاغه* استاد شهید مطهری و *استفتائات* مقام معظم رهبری نیز با تیراژ بالا توسط رایزن فرهنگی سفارت جمهوری اسلامی ایران در لاگوس چاپ و در اختیار شیفتگان ایشان قرار گرفته است.^۴ رایزنی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در نیجریه علاوه بر آموزش زبان فارسی و برگزاری جشنواره‌های ادبی و هنری، در زمینه فرهنگ معاصر اسلامی نیز فعالیت می‌کند و

۱. وب‌سایت ایسنا، بانوی مبارز نیجریه‌ای: آمدم بازدید سردار سلیمانی را پس بدهم، خردادماه ۱۳۹۹:

<https://www.isna.ir/news/99032515776/>

2. Echo Of Islam

3. Mahjobeh

۴. وب‌سایت خیرگزاری رسمی حوزه، از سانسور بیست میلیون شیعه در فضای مجازی تا دست‌های صهیونیستی

در حذف شیخ زکزاکی، تیر ۱۳۹۸: <https://hawzahnews.com/x6g7t:1398>

در این راستا، همایش «امام خمینی (ره) احیاگر اندیشه‌های اسلام ناب و وحدت مسلمانان» را به مناسبت هجدهمین سالگرد ارتحال امام خمینی (ره)، با حضور افراد و شخصیت‌های صاحب‌قلم فرهنگی و مذهبی ایالت‌های مختلف نیجریه در خرداد ۱۳۸۶ شمسی برگزار کرد.^۱ همایش «نقش زن در جامعه اسلامی» در شهر کادونا با معرفی شخصیت حضرت زهرا (س) به عنوان زن مسلمان یکی دیگر از اقدامات رایزنی فرهنگی ایران در نیجریه است.^۲ برگزاری مراسمی به نام مبعث پیامبر گرامی اسلام (ص)^۳ و برگزاری نشست با نام مسجد الاقصی عامل اتحاد و انسجام مسلمانان به مناسبت روز جهانی قدس از دیگر فعالیت‌های رایزنی فرهنگی جمهوری اسلامی در نیجریه بوده است.^۴ آقای صلاتی از شیعیان جنوب نیجریه می‌گوید:

بعد از انقلاب، رایزنی فرهنگی ایران در لاگوس به گسترش تشیع خیلی کمک کرد. کتاب‌های مختلفی به نیجریه می‌آوردند. مثل *ثم/هتدیت*، *المراجعات*. کتاب‌های تیجانی سماوی را آنجا آورده بودند و هدیه می‌دادند. علاوه بر آن مراسمات مختلف در رایزنی برگزار می‌شد که حتی علمای سنی منطقه هم برای برنامه دعوت می‌شدند.^۵

محمد امین از دیگر طلاب نیجریه‌ای از نقش رایزنان فرهنگی در آفریقا این گونه می‌گوید: من شروع به تحقیق کردم و کتاب‌های تیجانی سماوی را خواندم... تقریباً سال ۱۹۹۶ برای تحصیل به دانشگاه فقه و حقوق در سودان رفتم. شهید محمد توری در آنجا بودند... رایزن‌های فرهنگی ایران در سودان هم بود که کتابخانه بزرگی داشتند و به من اجازه دادند هر سؤالی که داریم از آنها بپرسیم. حاج آقای بود که مسئول رایزنی بود و با او حرف می‌زدم و این اتفاقات دست به دست هم داد و من شیعه شدم.^۶

۶. حضور مبلغان ایرانی در اوایل انقلاب اسلامی در نیجریه

در دهه ۱۹۹۰ میلادی چندین مبلغ مذهبی از سوی سازمان‌های فرهنگی جمهوری

۱. معصومه نصیری، همان، ص ۱۷۴.

۲. همان، ص ۱۷۷.

۳. همان، ص ۱۷۸.

۴. همان، ص ۱۷۹.

۵. مصاحبه با آقای صلاتی، طلبه نیجریه‌ای جامعه‌المصطفی‌العالمیه، بهمن ۱۴۰۰، قم، شهرک مهدیه.

۶. مصاحبه با محمد امین، همان.

اسلامی ایران به نیجریه اعزام شدند.^۱ بر اساس مصاحبه‌ای که با مسئول اداره آفریقای جامعه‌المصطفی داشتیم ایشان فرمودند که عده‌ای از مبلغین به صورت خودجوش یا رسمی به آفریقا و کشور نیجریه برای تبلیغ می‌رفتند. به طور خلاصه می‌توان فرآیند تاریخی گسترش تشیع در نیجریه و نقش انقلاب اسلامی ایران در آن را در نمودار زیر مشاهده نمود:

۱. وب‌سایت خبرگزاری رسمی حوزه، از سانسور بیست میلیون شیعه در فضای مجازی تا دست‌های صهیونیستی در حذف شیخ زکراکی، همان.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

با بررسی یافته‌های پژوهش به این نتیجه می‌رسیم که انقلاب اسلامی ایران به عنوان یک قیام دینی بدون مرز، خود را موظف به حضور مؤثر در هر جای ممکن می‌داند. محدود نبودن به جغرافیا، نژاد، زبان، دین و قوم خاص ترجمه‌ای برای عنوان بدون مرز است و این معنا همان معنای جهانی بودن اسلام می‌تواند باشد. عنوان و اتفاق «گسترش تشیع در نیجریه» حقیقتاً مولود «انقلاب اسلامی ایران» بوده است؛ به گونه‌ای که انقلاب اسلامی با مدخلیت تمام در تولد تشیع در نیجریه و بعد از آن، قدم به قدم، به مانند یک پدر، حامی و رهبر فرزند خود در نیجریه بوده است. از دیگر نتایج این پژوهش این که پیشینه تاریخی، در شکل‌گیری هویت یک جامعه تأثیر فراوانی دارد. قیام اسلامی شیخ عثمان دان فودیو در اواخر قرن هجدهم میلادی و تشکیل حکومت اسلامی، موجب تربیت جوانانی انقلابی و اسلام‌خواه متأثر از آن قیام تاریخی در جامعه نیجریه شد که تلاقی این رخداد با وقوع انقلاب اسلامی ایران موجب گسترش میلیونی شیعه دوازده امامی در آن کشور گردید؛ و این مسئله نشان از تأثیر فراوان اتفاقات تاریخی در سرنوشت یک جامعه دارد. نتیجه دیگر این که تشیع اکثر شیعیان موجود در نیجریه با دو مسئله انقلاب اسلامی و تشکیلات جنبش اسلامی گره خورده است. یعنی شیعیان نیجریه در قالب تشکیلات جنبش اسلامی و با محتوای انقلاب اسلامی شیعه هستند. همچنین گسترش تشیع در نیجریه اتفاقی خلق‌الساعه نبوده و دارای یک روند تاریخی می‌باشد که با عدم فهم این مسئله، به درک صحیحی از چرایی گسترش تشیع در آن کشور نخواهیم رسید. از دیگر نتایج علل گسترش تشیع در نیجریه این است که این مهم نه بالشگر کشی و جنگ، نه با نیرنگ و فریب و نه با پخش پول و ثروت، بلکه با مجاهدت، ایثار و کار فرهنگی گسترش پیدا کرده است.

